

دژبەرىيا باوەرىيىن خورافى يىن ئايىنى و مەزھەبى د ھۆزائىن مەلاخەلىل مشەختىدا

دولت محمد احمد^۱، پەروىن رۇف ھادى^۲

^۱ بەشى زمانى كوردى، كۆلىجى پەروەردەى بنەپەت، زانكۆى زاخۇ، ھەرىنى كوردستان، عىراق
^۲ بەشى زمانى كوردى، كۆلىجى زمان، زانكۆى دھۆك، ھەرىنى كوردستان، عىراق

پوختە

دژبەرىيا باوەرىيىن خورافى يىن ئايىنى و مەزھەبى دژبەرىيا ئەوان باوەر و يىرۆكەيانە ئەوين لەسەر بنەماين خەيالى و بى ھۆكارەكى عەقلانى يان لۆژىكى و بى پشەبەستن ب بنەماين زانستى و مەعرفىيە، كۆ وەكى كۆمەك كىيار يان پەيف و دەربەين يان ژمارە دياردين و وەسا ھەر دەھتەكرن كۆ دىنە ئەگەرىن بەختەوەرى و خۆشى يان بەدبەختى و نەخۆشى. د بوارى ئەدەبىدا ئەف دژبەرىيا خورافى يىن ئايىنى و مەزھەبى بەرھەلستى و دژبەرىكارنا ھندەك بۆچوون و كىيار و يىرۆزىيانە ئەوين ژلاين ھندەك كەسائە وەكى پەپرو و بارەكى يىرۆز دەھتە ھۆماردن، ئەو ژى ب مەرھما ھندى ھەيتە زانين كا ئەو دژبەرىيا خورافى چنە و چەوا د ھۆزائىن ئاقرىدا دياردين و ئەف دژبەرىيە بەرەف چ ئاراستەياشە دچىت. فەكۆلىن ل ژىر ئاقونىشانى (دژبەرىيا باوەرىيىن خورافى يىن ئايىنى و مەزھەبى د ھۆزائىن مەلاخەلىل مشەختىدا) (دېوانا مشەختى) وەك نمونە، سنوورى فەكۆلىنى ھۆزائىن مەلا خەلىلى مشەختى داتا و كەرەستەيان بۆفەدگرىت، فەكۆلىن لىدويف رىياز وەسفى شىرۆفەكارى ھاتىيە نىشاندىن. ئارمانجا سەرەكيا ئەفى فەكۆلىنى ئەو كۆ ھەيتە زانين كا شىوہ و چەوانىيا ھەبوونا ئەوان باوەرىيىن خورافى يىن ئايىنى و مەزھەبى د ھۆزائىن ئاقرىدا چنە و چەوانە و ئەرى دژبەرىيا ئەوان ب رەنگەكى پاستەوخۇ يان نەپاستەوخۇيە؟ فەكۆلىنى ژ دوو پشكان يىكدەھت، پشكا ئىكى گرىداى چەمك و يىناسە و بابەتەين دژبەرىيا خورافى يىن ئايىنى و مەزھەبى ب گشتى. پشكا دووئى تايەتە ب دژبەرىيا باوەرىيىن خورافى يىن ئايىنى و مەزھەبى د ھۆزائىن (دېوانا مەلاخەلىل مشەختى)يدا.

پەيىن كىلىل: خورافى، مەزھەبى، شىعەيتى، ئايىنى، بارودۇخى دەروونى.

ھۆزان ھەلگرا پەياما ھۆزائىن، ھۆزائىن "دېوانا مەلا خەلىل مشەختى" يا (مەلا خەلىلى مشەختى) ى ژى ھەر دەربەرىن ژ ئەوى چەندى دكەن، ژبەھندى ھۆزائىن مە ھەردەم بزاقي دكەت بەرسىقن ئەوان يىن دروست ژ بەرامبەر (خواندەفان - وەرگر) ى وەرگرىت، داكو پتر ھىزا ھۆزائى ديارىت. فەكۆلىن ل ژىر ئاقونىشانى (دژبەرىيا باوەرىيىن خورافى يىن ئايىنى و مەزھەبى د ھۆزائىن مەلاخەلىل مشەختىدا) (دېوانا مشەختى) وەك نمونە) داىە. گرىكى و ئارمانجا فەكۆلىنى برىتەيە ژ دەستىنشانكرنا بابەتەين دژبەرىيا باوەرىيىن خورافى يىن ئايىنى و مەزھەبى د ھۆزائىن (مەلا خەلىلى مشەختى)يدا، كۆ ب باوەرىيا مە دىنە ئىكەم ھەولا زانستى كۆل دور ھۆزائىن ھۆزائىن ئاقرىدا ھاتىيە ئەنجامدان، كۆ فەكۆلىنەكا ب ئەفى شىوہ تايەت ب دژبەرتىيا ئايىنى دەربارەى ھۆزائىن ھۆزائىن ئاقرىدا نەھاتىە كرن. سنوورى فەكۆلىنى برىتەيە ژ ھۆزائىن (دېوانا مەلا خەلىل مشەختى) يا ھۆزائىن (مەلا خەلىلى مشەختى)، ئەوين بابەتەين دژبەرىيا باوەرىيىن خورافى يىن ئايىنى و مەزھەبى تىدا ديار. فەكۆلىن ل سەر بنەماين رىياز و (وەسفى شىرۆفەكارى) ھاتىە ئەنجامدان، كۆ زمانى ئىسىنا بەرھەمەين ھۆزائىن د ئەوى قوناعىدا پىشەرى سەرەكيا بۇ ئەفى چەندى.

1. پىشەكى

ھۆزان و بابەتەين دژبەرىيا باوەرىيىن خورافى يىن ئايىنى و مەزھەبى بابەتەكى گرىگە بۇ نىشاندىن و يىنەكرنا ھەر لايەنەكى كىياسى و تىگەھشتەين شاش دەربارەى ھندەك باوەرى و بنەماين ئايىنى ئەوين ب دىنە ھندەك كەسان دروستن و دوپىدچن، كۆ ئارمانجا ھۆزائىن پاستەكرن و ئاقرىدا ئەوان باوەرىيىن ب رىكا نىشاندىن لايەن نەرىتى و پەخنەگرتى ژ ئەوان باوەرىيىن خورافى يىن ئايىنى و مەزھەبى. سەنگ و ھەپى دژبەرىيا باوەرىيىن خورافى يىن ئايىنى و مەزھەبى د نىشاندىن و گەھاندنا پەياما ھۆزائىدا ھەيتە دياركن. ئارمانج ئەو چەوانىيا بكارھىنانا بابەتەين دژبەرىيا ئايىنى و مەزھەبى ھەيتە نىشاندىن.

گۇفارى زانكۆى كۆپە بۇ زانستە مروفايەتى و كۆمەلەيتتەكان، بەركى ۷، ژمارە ۲ (۲۰۲۴)

رىككەوتى: وەرگرىن ۱۴ كانونى يەكەم ۲۰۲۴؛ پەسەندكرن: ۱ شوبات ۲۰۲۴

تويزىيەوى رىكخراو: لە ۲۹ تشرىنى يەكەم ۲۰۲۴ بلاقراوتەوہ

ئېمەلى تويزەر: dawlat.ahmed@uoz.edu.krd

ماي چاپ و بلاوكردەوہ © ۲۰۲۴ دولت محمد احمد، پەروىن رۇف ھادى، گەپشتەن بەم تويزىيەوہيە

كراوہيە لە ژىر رەزامەندى - 4.0 CC BY-NC-ND

2- دەرۋازە

دەرۋازە ئەگەرى ئافكرنا ئەوان باۋەر يان ب خورافە بۇ كەسەكى دزفېتەقە ب ناڧى(خەرەقە) كۆ خەلكى (بەنو عەزەرە) يە و بانگەشەيا ئەۋى چەندى كرىه كۆ ژلاين جنەكقە ھاتىبە رەقاندن و پشتى مانا ئەۋى بۇ چەند رۆزەكان ل دەف ئەۋى جنى و زفېنا ئەۋى بۇ ناف خەلكى باسئ ئەوان رۆژان كرىه دەمئ لگەل ئەۋى جنى بوراندى ب ئەگەرى نامۇبونا باۋەرىيا ئەۋى خەلكى باۋەرى پى نەكرىه و گۆتتى خورافە(محمەد حسين الطباطبائى: 422:---)، ديسان ئەف دزېرىيا باۋەرىين خورافى يىن ئاينى و مەزھەبى ژبلى كۆ بوۋە رىكەك بۇ دزېرىيا كرىنا ھەمى پەپرەكەرىن ھەمان ئاينى نەخاسمە ئاينى ئىسلامى، دىينى ئەف ئاستى دزېرىيا بەرەف سەنورەكى مەنزىر قەچۈۋە ھەتا ئەۋى رادى كۆ تەنەت دزېرىيا بېز د ناڧەرا زاناين ئەوان ژىدا سەرھەلباىە و گەھشتىيە ئاستەكى ترسناك.

2.3 پىناسەيا دزېرىيا باۋەرىين خورافى يىن ئاينى و مەزھەبى:

بەرى ئەم پىناسەيا دزېرىيا باۋەرىين خورافى يىن ئاينى و مەزھەبى بگەين، پىندقىيە دەسپىكى ئامازە ب پەپوئەندىيا ئاينى و ھۆزانى بگەين، داكۇ د ئەف رۋانگەھىقە پىناسەيا كەگشتىگر بۇ دزېرىيا باۋەرىين خورافى يىن ئاينى و مەزھەبى بگەين. ھەزىيە بېزىن كۆ ((كە بەگەل سەرھەلدانى كۆمەلگە مرقايقەتى بىروباۋەرى ئاينى لەپىناۋ خەزمەتكردى مرقايقەتى ھاتتە ئاراۋە، بۇيە ئەدەب و ھونەرىش لەژىر سايە ئەۋ بىروباۋەرە ئاينىيەنە بوۋە)) (نازاد عەبدولواھىد كەرىم: 2004: 90) و ھۆزاشان زى پشكەك بوۋىنە ژ ئەۋى تىكەلى و پىرۇزىي، ھەروەسا "ھونەر و ئاين دەگەرىنەۋە بۇ ئەۋى كە ھەردوۋىكان، دەست بۇ شتى پىرۇز دەبەن و ئامانجىشيان ھەر پىرۇزە" (عەبدوللا سەراج: 2008: 48)، بەلى ھەندەكجان ل دويڧ بار و كودانين دەروۋى يىن بېز و كارىگەر ھەقۇزىيەك ئاينى د ھۆزانتىدا رەنگەدەدەت و ھۆزاشان ب شىۋەبەكى راستەۋخۇ يان نەراستەۋخۇ دزايەتيا خۇ ئاينى بەرامبەر ھزر و باۋەرىن ئاينى يىن شاش نىشانىدەت، چونكى "پىنۋەندىيەك موم و بېزە ب ھىچ شىۋەبەكى ژ ئىك و دوۋ ناھىنە بزدانن و قەقەتاندن" (عەبدوللا ياسىن ئامىدى: 2006: 149)، ب ئەف رەكى ئەم دىستىن پىناسەيا دزېرىيا باۋەرىين خورافى يىن ئاينى و مەزھەبى ۋەسا ديارىكەين كۆ برىتتە ژ دزېرىيا كرىن و بەرگىرىكەنەك بېز دەرۋازە بۇچوون و ھزر و بىروباۋەر و عەقىدەيىن ئاينى يىن كەسى و تايەت، كۆ ژلاين ھەندەك كەسائە دەيتنە پەپرەك و بېھىيان، ئانكۆ (برىتتە ژ باۋەرىين نەراست و خورافى كۆ لىسەر نەماين نەزائىنا سروسشى جىپان ژلاين ياساين فىزىكى و چەوانىيا كارنا تىشتان د گەردوۋىدا، يان ب ئەگەرى كىمىيا پىزانىان ھاتىبە دامەزاندن) (رۇبىرت اىە سىجال: 2014: 55-56) (محمەد حسين الطباطبائى: 422:---) و ب دىتتا ئەوان بۇچوون و ھزرەك دىروست و گونجايە.

دزېرىيا باۋەرىين خورافى يىن ئاينى و مەزھەبى دىت دەمى ئايناندا ھەبىت، ژەرىكۆ ئەف چەندە دەرىپىن بېز و كارىگەرن كۆ كارتىكرن د ژيانا مرقايقەتى دكەن (Bush, J.A.: 2017: 516-517)، بەلى ئەۋال ئەقۇزى مەبەستە مەيا سەرەكقە ئەۋى شىۋەقەكرنا دزايەتيا نەما و رىنازىن جۇراۋجۇرىن ئاينى ئىسلامىيە، كەۋاتە "دىن و خورافىياتىش ھەندىك خالى ھاۋەش و سەنورى پىنكەۋە بەستراۋيان ھەبە و لە پانتايىگەلى بەرفراۋانىشدا جىۋاۋى و شەرىان پىنكەۋە ھەبە. رۇۋكارى ھاۋەشى ئىۋانىان قىۋلنەكردى ھەلسەنگاندنى بانگەشە و لىكدانەۋەكانە" (شۇرپ غەفورى: 2010: 11) و ھەر ئەفان باۋەرىين خورافى يىن ئاينى و مەزھەبى ب ئەگەرى گھاشتەك دەروۋىيا بېز د دەروۋى ھۆزاشاندا رەنگەدەدەت.

دى شىين ۋەكۆ سەرەداف بو ئەف باقە ئامازەين بەدەنە ھەندى كۆ دزېرىيا ئاينى يان دزېرىيا كرىنا ھەندەك تىگەھ و ھزر و بىرىن ئاينى ل دەمەكى زوى دناڧ كۆمەلگەھا ئىسلامىدا پەيدا بوۋە، دى بورايدا دكارىن ئامازەين ب زارافى (زەندىق) بەدەن كۆ ل سەدەيىن دەستىپىكى يىن ئىسلامى پەيدا بوۋىن و ئامازە بوۋ بو وان كەسان ئەۋىن نەماين ئاينى ئىسلامى رەد دكرن و داخۇزا ژفاندنا ئاينىن كەقۇن ئىرانى دكرن، ئەف ھزر و بىرە دناڧ ھۆزاشانين مۇسلمانين فارسدا ب بەرفەھى پەيدا بوۋ (عبدالرحمن بدوى: 1993: 35-44) و (حسن علي ممتحن: 1370: 216-247)، ھەروەسا دى سەردەمىدا زارافەكى دى ژى بەلاف بوۋ كۆ ب (شەۋىيە) دەھانە نىاسىن و مەبەست ژى رەدكرنا رەگەزى عەرەب و ھزر و بىر و باۋەرىن ب رىكا عەرەبان ھاتىنە دناڧ مللەتەين دىدا دكر (حسن علي ممتحن: 1370: 194-203)، ديسان دى بياقىدا دىستىن ئامازە ب ھۆزائىن (بەشار بن بورد)، (ئەبۇلەتەھىيە) و گەلەكىن دى بەدەين (عبدالرحمن بدوى: 1993: 49-56) ئەفە ژلايەكقە، ژلايەكى دىقە، ھەر د چۈرچۈۋى ھۆزانا ئاينىدا چەندىن ھۆزاشانين دى دەرەكەفتن كۆ د بەرەھەمەن خۇەدا ھەۋلەدان ئاينى ئىسلامى ژ بىروباۋەرىن عەربى و ھزر و بىرىن شاش جودا بگەن و گەلەك ژ زان ھۆزاشان زى ژلاين كەسانين ئاينى ل كۆمەلگەھى ب دەرچۈۋى ژ ئاينى ھاتنە لقاھەمدان (محمود سلیم محمد هياجته: 2006: 202-227).

د سەردەمى نويدا بەشەك ژ ھۆزانا نۇخۋازى بەشەكى گرىك ژ ھزرا دزايەتكرنا ئاينى يان نەرىين كۆمەلەقە ب خۇەقە دكرىت، و ھەروەك ھۆزاشاننى عەرەب ئەدوئىس دىزىت: "ھۆزانا ئى دىنى ئىكەمىن شىۋەقە نۇخۋازىيەتتە د دىروكا ئەدەبىياتا عەرەب و مۇسلماناندا" (عبدالعالى مجذوب: 2015: 92).

3. دزېرىيا باۋەرىين خورافى يىن ئاينى و مەزھەبى، چەمك و پىناسە و باپەتتىن ئەۋى

1. 3 چەمكى دزېرىيا باۋەرىين خورافى يىن ئاينى و مەزھەبى:

دزېرىيا باۋەرىين خورافى يىن ئاينى و مەزھەبى د كړۇكا خۇدا ب واتايا دزېرىيا كرىن و رەتكرا ئاين يان مەزھەب و رەۋتتىن ئاينەكى دياركى، كۆ دەرئەنجامى ھەندەك ھۆكارىن ۋەكى شاش تىگەھشتىن ئاين و نەماين ئاينى و زولم و زۇردارىيا زالى و دوژمنى ئەۋىن سەر ب ھەمان پىرە و نەرىت و نەماين ئاينىنە.

دزېرىيا باۋەرىين خورافى يىن ئاينى و مەزھەبى ھەمى دەمان پامانا بەرزەبوون و لادانا مرقايقەتى نىنە ژ ئاينى، بەلكو تى رەخنەگرتەك ئافكەر و ئەرىنىبە بەرامبەر ھەندەك نەرىت و ھزرىن ئاينى يىن نە دىروست كۆ ژلاين ھەندەك كەسىن ئاينى يان ئاسايىشە ب دىروستى ناھىنە بكارىمان و ژلاين رەخنەگر و ئەدەبناسائە بزاڧ ھاتىبە كرىن بۇ نىشاناندا ئەۋى چەندى (Hassanpur, A., Sheyholilami, J., and Skutnabb- (Kangas, T.: 2012: 5-6)، ب تىل ل دويڧ بەرژەۋەندىين تايەت سەردەرى لگەل ئەۋان دەيتتە كرىن، ب تايەقە زى ئاينى ئىسلامى و ۋەكى ديار ئەقۇزەك ئاينى ئىسلامى بوۋە ئەگەرىكى گرىك بۇ پاراستنا بەرژەۋەندىين ھەندەك كەسان و مەرج نىنە ئەف ھەقۇزىيە دەمى بار و دەماندا ۋەكى ئىك بىت، بەلكو دىت ل دويڧ بارودۇخ و دەمىن تايەت و دياركى ھىتتە گھۇرىن و قەرىزا ئەۋى زىدە بىت.

كارىگەر د دەروونى ھۇزاشاندا، داكو بشېت ب رەنگەكى سەرنجراكىش ئەوان دېمەن ئەگەھىزىت و ديارىكەت كا چەند ب نازار و دزوارن ئەفە ژلايەكىفە، ژلايەكى دېفە ئەف دژېرىيا باورەيىن خورافى يىن ئايىنى و مەزھەبى ب ئەگەرى شاناژىكرن و ستايشكرنا ئايىن دى وەكى (بەھودى) و (زەردەدەشتى) ھاتىبە نىشاندا، كو تەنەنەت د ناف ئەوان ھەردوو ئايىندا ئەف چەندە نەبوويە، ئەوان دناف موسلماندا دەرھەق ب گەلىن كورد ھاتىبە كرن. ئەف ديتنا مشەختى ل دور باھەق ب ئەگەرى ئەژاد پەرسىتيا ئارايى بوويە.

بۇ سووسن و ھەلال

ئەو چ دىون، چ دورىندىن؟ ئەو رەوشت كولاژدىن
دەولەتا ساسانى وان كوشت، چەند ھزار علمى دەلال
چەند ھزار گەنجىنە وان سۆت، دەفتەر و مېژووى فەكە
دىلكرن(شادۆت) ى نازك، چەند ھزار مندال و مال
چەند كىتبخانە ل مە سۆتن، (ھەمەدان) خاپووركىن
سەد ھزار ووشە چوون، بوونە خاكستەر د چال
(د.م.خ.م، ل 170)

دىسان ھۇزاشان ھەلوئىستا خۇ يا نەرتى بەرامبەر بەدەرەشتى و مرۇقۇن ب ناف ئىسلامپەرورە ددەتە خوياركرن و زەلالكرن، كو ب تىن ل دويىف ھەز و فىانا خۇ يا تايەقتى و كەسۇكى وەكى (لىكەرپان ل زىن جان و قەشەنگ) و مەھركرنا ئەوان ب رىكا نەفەرى، كو ل قېرى رەخنەن ژ ھەربان دكرىت كو شاھزادەكا ساسانى بۇ (ئىمام حوسەن كى بربوون، ب دىتتا نافتاقتى ئەفە ژ كىرارىن كرىتىن ئەوان كەسپن ئايىنىيە و ب نافتى ئايىنى ئىسلامى ئەوئ چەندى دكەن و ب كارەكى دروست و گونجاي ددان، ل دەمەكىدا ئەف كارە بۇ شاش و نەگونجايە و ژ ھەمى بەيىن ئايىنى ئىسلامى دويە و ئەف دژېرىيە دەرتەنجامى گناشتەكە دەروونى يا دژوار و كارىگەرە و ھىزا بەلاقەبوونا ئەوئ تىر قەھاندن و نەخشاندنا نافتەركەكا ھۇزائى دكەت بۇ نازاندنا بەرامبەرى و بەرھەمچىنانا پالدرىن بېز بۇ بەرسنگ كرتىن ل دەمى ئەنجامدانا ئەوان كىاران ژلاين مرۇقۇشە.

ئۆل

ئىل پەرىسى لاوى من، قەومىيەتە
ئىل پەرىسى جووتە، ئايىنى كەتە
قەومىيەت گەر تە نەبىت تۆ دىن سزى
ئەو ئەمانەتە ولاتە، بەردەنى
دىن نەبىت تە، تو ژبۇ وى نامىرى
ئىل نەبىت، سۆتى ژىرى ئاگرى
سەد ھزار سەك سەر لەشى تە جەنگ دكەن
خر دىن، دىن بەردەنى، دىن بەردەنى
دىن ژبۇ دنيايى ھاتى، ئەمى خەشىم
نە ژبۇ پەسلانە، رۇژا بى رەحىم
نە زكات و رۇژى و بانگ و سەلا
دىن خولامە بۇ مرووف ومەوتەنى
(د.م.خ.م، ل 104)

د ئەقان چەند كۆپلەيىن ھۇزائىدا ھۇزاشان راست و راست ب رىيا دژېرىكرنا ئايىنى ئىسلامى بەرامبەر كوردان كەش و بارەكى نەخۇش و مال وىرانى و بىن خودانى بوويە بەھرا ئەوى مىللەتى، ھەر ئەف چەندە زى بوويە ھىقۇننى ھەستەكا دەروونى يا بېز و

كرن، چونكى نە ل سەر بنەمايەكى ئايىنى و دروست دەھنە بكارھىنان، بەلكو سەپاندنا كەلتورەكى زارفەكرىيە ب سەر گەلىن دىتردا ب ئەگەرى زالبوونا ئايىنى و رەوشەنېرىيا ئايىنى.

ئەف دژېرىكرنە ب ھارىكارىيا ھەبوونا جىگرەكى كو كەلتور و تىتالزىن خۇمالى يىن جفاكىنە دەھنە پىشتراستكرن و سەلماندىن، ھەسا دەھنە نىشاندىن كو پىندقىە زارفەكرنا كورەكىيا ئەوان نەرىتان نەھىتە كرن، بەلكو دقېت ب ھارىكارىيا ھەقدىيەكا ئايىنى بەرسف بۇ بېتە دان، فېجال ئەفقىرىدا ھۇزاشان ئەوئ دژېرىيى د نافتەرۇكا ھۇزائىن خۇدا ب رەنگەكى تايەت و بېز و كارىگەر بەرھەم دەھنەت و جىپانەكا ھەقدى دژى ئەوان چىدكەت بۇ بەرجەستەكرنا دژايتىيەكا دروست د ھۇزائىدا، دىسان رەنگەدانا كارىگەرىيا ئەوان دژايتىيان ل دەف وەرگرى و پالدان و ھاندانا ئەوى داكو بېتە پىشتەفان بۇ ئەوئ چەندى، ئەف چەندە د چىتە دناف چوارچووفى ھۇزانا بەرگرىيىدا، چونكى (ھۇزاشان ب روويدائىن مىللەتى خۇفە دەھنە گرېدان) (نورى حومدى التىسى: 1979: 18) و ھەر د ئەوئ روانگەھىشە "شاعرايش كە دەورېكى بالا و سەرەكىان ھەبوو لە ژيانى كۆمەل و گورانكارىيەكانى ژيان، ھەمىشە روانىيەتەنە ئەو بارودۇخەى كە دەوروبەرى ژيانى داوہ" (عەبدوللا ياسىن علمى ئامىدى: 2005: 10) و بوويە رېيەر و رېنىشاندر بۇ ھەر گھۆرىنەكا سەردەمىيانە د ژايتىدا.

4- دژېرىيا باورەيىن خورافى يىن ئايىنى و مەزھەبى د ھۇزائىن مەلاخەلىل مشەختىدا(دېوانا مشەختى) وەك نمونە:

دژېرىيا باورەيىن خورافى يىن ئايىنى و مەزھەبى ب رەنگەكى كارىگەر و راستەوخۇ ب رىيا دژېرىكرنا ئەوان ھزرىن شاش ئەوئىن ل دور تىنگەھىشتنا ئايىنى ئىسلامى ب تايەقتى يىن ھەن، كو ھەبوونا ھىزەكا دەروونىيا قەشارقى و نازرېتەرە د دەروونى ھۇزاشاندا ب ئەگەرى خرايىيا رەوشا جفاكى و نەتەوئى و سىياسىيا گەلى پەيدا بوويە:

ناف شرىنا من

نە دەرمانە و نە تۆشدارە
نە دكتۆرە و نە پسىيارە
دىلى ژارم برىندارە
نە عىسا تېتە ھانا من
نە عىساپە، نە لوقانە
مە دەرىين ژ خىخالە
نە(موسى ابن عمران)ھ
نە زەردەشتى ئىرانان من
برىنا من قەوى كۆرە
مە ئىشەك موزمەنوپرە
ھەوارا گورگىيە، دويە
مخابىن بى خودانا من
(د.م.خ.م، ل 43)

د ئەففى ھۇزائىدا ھۇزاشان ب شىتوبەكى راستەوخۇ دژېرىيا باورەيىن خورافى يىن ئايىنى و مەزھەبى ل دور ھزرىن نەباش و شاش يىن تايەت ب ئايىنى ب گشتى و ئايىنى ئىسلامى ب تايەقتى نىشانددەت، كو ھەردەم ب ئەگەرى خراب بكارھىنانا ئايىنى ئىسلامى بەرامبەر كوردان كەش و بارەكى نەخۇش و مال وىرانى و بىن خودانى بوويە بەھرا ئەوى مىللەتى، ھەر ئەف چەندە زى بوويە ھىقۇننى ھەستەكا دەروونى يا بېز و

ئىش و ئازار و مەينەتى و زولم و ستەمى ل ھەمبەر گەلەن دىتر و گەلنى كورد، چ جارن ەرهبان ل بەرامبەر دۇزا كوردى ب تايهتى نەقپانە ب ئازادى و سەرپەستى بژين.

ب دىنى چووينه بن دىنى

مە دىن گش كرىه ئەفسانە
ھزار تاپت درۆ و خەوان
ژ دىنى بووينە بىگانە

ب دىنى چووينه بن دىنى

وەكى بىچار و دەمچەفتا
مە خۆ بىچار ل زنجىران
كەتپنە دىر و مرگەفتا

چ رۇناھى تو نايىنى

ھەمى تارىك و زولمانن
تېلچاقە و مە رى نىنە
ھەمى رەقس خرافاتن

نەپرسە دوژمنى و كىنى

شەباك و پەردەيا گۇران
تو ماچى كەى، ئەقە دىنە؟
تو ببە پەپەرەوى كۇران

بەبى تەخمىن و تىبىنى

تو داخوازن ژمىران كەى
ژۆ خۆ ئەو چ كار ناكەن

ئەون پىشى ژۆ وان دەى

ئەون برسى و لەخرىنى

(د.م.خ.م، ل 196 - 197)

جارەكا دى نافرې ب ھەمى رەنگان دژەرىياخۇ بەرامبەر ھندەك پېرە و كار و كرپارىن موسلمانان وەكى (چوونە سەر زيارەتەن كەسەن چاك و شىخ و ئايىنى و ماچكرنا گۇر و پاتە و كەرەستەپىن سەر ئەوان گۇران و پاشى نزاكرن ژ خودى ب رپنا ئەوان كەسەن مرى)، كو ب كرنتىرەن و خراپترەن تىنال و كارىن ئايىنى د ئايىن ئىسلامىدا دەپتە ل قەلەمدان، چونكى ئەو بچۇ مرىنە و چ ژ ئەوان ناھىت، بەلكو دقېت تى داخواز ژ خواوندى ھېتەكرن بۇ بچھېنان و پرگارپوون ژ ئازار و نەخۇشىلەن ژيانى.

تەلقىن ب زمانى دزا

دا ئەم بپەيشىن سەر دىنى ئىسلام
كانى(ھەدىث) و كانى (رېوايە)
سەركانىيا وى ژ(فرعون) ى ھاتى
پاشى شەقل بوو ل ئەزمانى مەللان
تەلقىن ل سەر گۇر تو بەس بلۇرىن

دى خۆ رەحەت كە تەنا و ئارام
(تەلقىن) ژ كىرئ تە دەرئىنايە
تەلقىن د ئىسلام نىنە و نەھاتى
پاشى نەقل بوو سەر زارى فەللان
دى وەرە مېژووى ئەز تو فەكۇلەن

تە وەرىباندى چقىل و تامسار
دقېت بىژن ب عارەبى ئەزمان؟!

شىنە درۆبى شاخ و كلكدار
تەلقىن تە فەرزكر سەرھەمى قەومان
(د.م.خ.م، ل 213)

ھىرشەكا بېز و دژوار دكەتە سەر ئەوان نەتەوېن رۇژھەلاتى د ناف ئەواندا نەتەوېن ەرهبى ب تايهتى و بىن جىاوازى ئەوېن بۇ خۆ ئايىنى ئىسلامى كرىنە دەلىقە و رىكەك بۇ چەوساندىن و بن پىكرنا گەلنى كورد ب درىزاھىيا مېژووين، لەوما رەخنەكا زىدە ژ ئەوان ھزر و تىنالەن نەدرۆست پىن ەرهبان دگرىت و ەمسا دياردكەت كو نەتەوېن گەلەك ژ ئايىنى پىرۆزتر و ب بەاترە و دقېت ئايىن د خزمەتا نەتەوېدا بىت و بىننە ئامرازەك بۇ پاراستنا مافىن ھەمى نەتەوېن دىترئ نە ەرهب، ب دىتنا نافرې ئەگەر نەتەوېن نەبىت ئايىنى چ بەلنى خۆ نىنە و ھەر نەتەوېنە ھا و سەنگەكى ددەتە ئايىنى.

دىن و قەومىيەت

قەومىيەت بۇ نىشتىپانە، نىشتىپان بۇ قەومىيەت

دىن ژىۆ بەزدانىيە، يەكتايى كەت

بەر ل يەزدان قەومىيەت تىن ناسكرن

ھەر ب وى ژى دىن دەپتە پاسكرن

دىن نەشىت قەومىيەتتى پەرژان بكەت

بەلكى دىن، قەومىيەتتى پر ژان دكەت

دىن بەسىتە، قەومىيەت تىكرابىيە

من چ ژىيە ئەو فەلە يانى جوبىيە

من چ ژىيە، ئىزدى يانى فەلە

قەومىيەت تىكرابىيە، ناف رى گەلە

ئۆل پەرسىتى بۇ خودى، نە ژىۆ وەتەن

قەوم پەرىسى، تىگە، بۇ ھەردووكەن

پر ھەنە وان دىن ژىۆ خۆ داپە كار

ھەر وەكى ئەو كۆلەدارى شىت و ھار

ھەر وەكى كوردان لگەل مامى ەرهب

ھەر ب دىنى كەر كر ل كوردان كەزەب

گەر نە دىن با وا چ بەلگە پى نىنە

مام ەرهب سامى و كوردم ئارىيە

پى نەخۇش بوو ترك و ئەفغان و ئىران

دەرگەتن بن كۆلەبەندى و ئەو ژيان

ھە دفىان وەك كورد بمابان بن رەنى

كۆلەبەند بان، ھەر بگوتا ئەزەبىنى

چەند كرن ھاوار و دەستكۆل و فەساد

چىكرن ئاستەنگ و كۆسپ و دادە داد

دىن وەكى پردە د رىكا كۆلیدار

چەند ژ دەستى شەرەتا مەرگى فەخار

(د.م.خ.م، ل 128 - 129)

دىسان ئەف دژەرىكرنا ئايىنى ئىسلامى ب ئەگەرئ دژەرىيا ئايىنى يا دژە ەرهبى كو مەبەست ژئ نەتەوېن ەرهبە بېزتر و بەرفرەھتر دىت، ھەتا دگەھىتە ئەوى ئاستى كو ھۆزاقانى مە ەمسا دىبىت نەتەوېن بەرى خواوندى دەپتە ناسكرن پاشى ب ھارىكارىيا نياسىنا خواوندى ئايىن رى دەپتە پەپەرەكرن و بچھېنان، چونكى ئايىنى ئىسلامى بىن جىاوازى بۇ نەتەوېن تورك و ەرهب و ئارى(ئىران و ئەفغان و كورد) ھاتىيە، بەلنى مىللەتن ەرهب ئايىنى ئىسلامى بۇخۇ ب دەلىقە دىتتبه بۇ بن دەستكرن

ھندەك كەس و شەھەرەزايىن ئەفنى رىيازى كاردەكت و تىدا فەرمودە و قورئان ب گشتى ھائىنە پىشتگۈھ ھافىتىن و كار ب بنەما و دەستورىن ئايىنى ئىسلامى ناگەت، گزىگرتىن باھەت د ئەفنى مەزھەبىدا، باھەت كوشنا (ھەسەن و ھوسەين) يە كۆل دەمى ساخكرنا رۇژا شەھىدكرنا ئەواندا شىعەيان ب گشتى دەست ب شىن و خۇ قوتانى دكەن و رۇندكا خەمبارى و نەخۇشىيى دىزىن، بەلى ئەفە ل دەمەكېدايە ل دويف بەھراپتريا ژىدەرىن مېژوويى و ئايىنى ئەموى چەندى د سەلمىن كۆ پەپرەكەر و دويكەفتىيىن ئەفنى رىيازى بخۇ (ھەسەن و ھوسەين) كوشتىنە و خىانەت ل خۇ و بىروباوهرىا خۇ و مالباەتە پىنخەمبەر (محمد) ى كرىيە، ژەھەندى ب دىتتا ھۇزاشانى ئەف رىيازە شەرىعەتا خۇ نىنە و بىنادەكا نەدرۆست ھەيە و دىبەتە ئەگەرى سەردابرا مرقۇقى بەرامبەر دىد و بۇچوونىن تايەت يىن ئايىنى ئىسلامى.

بەسە، رۇژا تە ئاڧا بوو

چ شىعە و شىعەيائىيە، چ ھەلپەرك و چ روپىنە
دى بىژن ھوون لىي كىنە؟ كىيە رى بۇ ۋە دانا بوو؟
ئەفە نە رىك و رەفتارە، نە دىنە، نە خۇدى ناسىن

ھەمى دۇلاب و بۇختانە، (ەلى) ژھنگۇ موبەرا بوو
(ەلى) پەستە لىناڧ قەبرى، دلى ۋى ئاگرە تىدا
كۆ ھوون جوينان ب پاكەن دەن، قىامەت ھەي ل ۋە رابوو
(ھوسەين) ۋە كرىيە پىنخوارن د عاشورا و موحرەم دا
دراڧ كومكەن ب ملھىيان، ھەشەشىن د مللەقى دابوو
ئىستىنە بەرى عاشوور ۋەكى سەگى (اصحاب الكھف)
موحرەم ھات و روح ھاتى، سەين (حرص) ى ژخەو رابوو
ۋەرە ئەف پىن و پىنناتى، چ شىن و تەقلەبازىنە
ۋەكى مەستى ل مەيخانى، دلى شەيتانى پى شا بوو
چ سىنگ لىدان و رەشپۇشەن، ل كۇلانا ۋەكى ھىستەر
ۋە دىن بەرچاشى بىنگانان كزە ۋەك مارى ۋەى بابوو
(د.م.خ.م، ل 282 - 283)

ھەر دىسان د ئەفان دىزىن ھۇزاتى ژىدا دىزىتە ب ب باھەتق دىزىيە مەزھەبى (شىعەي)
يى ب گور و تىنەكا بىزىتر دەھىتەدان و ھىئا ئەموى تىرا ئازراندا دەروونى و ھەلچوونەكا
دژوار د دەروونىدا دكەت و راستەوخۇ رۇژا ساخكرنا شەھىدبوونا (ھەسەن و
ھوسەين) كۆ رۇژا (عاشوورا) يان (موحرەمە) يە ب كار و كرىارەكا يى بنەما و
خراب و گالته چارى ل قەلەم دەت، چونكى ئەف ساخكرن و زىندىكرنا ئەموى رۇژى
د ئايىنى ئىسلامىدا ھەبوونا خۇ نىنە و ل دويف چ بۇچوون و بنەمايىن ئىسلامى
ناچىت و مرن ھەر مرنە و ۋەسا دىاردكەت نايىت ساخكرنا ئەموى رۇژى بىتتەكرن،
چونكى ئەفە دىبەتە ئەگەرى شەرمەزارى و كىمكرنا ئايىنى ئىسلامى، يا ژ ھەمىان گزىگرت
چىكرنا ھەقىشكانە بۇ خواۋەندى كۆ ئەفە رى ب ھزرا ناڧرى مەزىنە تاروانە دەرھەق
ب خواۋەندى و ئايىنى ئىسلامى بخۇ دەھىتەكرن و چ جارن رىك بۇ نەھاتىيە دان.

مىشەخت رى گەل وان دچىت

(مەھدى) كىيە و لەكىندەر؟ يان بۇچى نادىار بىت؟
ل فان شىعە بىرسىت، دەردى وا زۇر گرانە
ھزار سال زىدە بوورىن، ل ناڧ چال و شكەفتان
نەشىت رايىت و تۇرىن، بىتە ھەوارى قانە؟
ئەف پىرەمىرە چ دكەت، ەمەر بوورى ژ ھزار سال

ئەف ئاراستەيا دىزىيە ئايىنى و دىزىيەكرنا ئايىنى ئىسلامى ژلايىن بىھىيىنا (تەلقىن)
ئىقە بوارەكى دىزىيە ھاندا ھۇزاتلىيە بۇ نىشاندا بۇچوون و ھزر و نىزىن خۇ ل
دور باھەت، ل ئەفنىدا ھۇزاتان ب بەلگەفە دىزىيەتياخۇ بۇ ئەفنى كرىارى ددەتە دىاركرن
و دەسلىنىت ئەف چەندە د دىنى ئىسلامىدا نىنە و ب تىن نەراستى (دروە) يەكە و چ
(فەرمودە) و (تايەت) ل سەر نىنە و ب دىزىيەھىيا مېژوويى ژ كەش ۋەرە ھەر ژ
دەمى (فەرەون) يىان ھىدى ھىدى ھاتىيە فەگۇھاستن و ھاتىيە سەپاندن ب سەر
مىللەتان، ئەفە جھى تىرامان و ھەلوەستە ل سەر كزە و ب بۇچوونا ناڧرى پىدقىيە
ئەف كرىارە ب ئىكجارى بىتتە رەتكرن، چونكى دىزى بنەمايىن ئايىنى ئىسلامىيە و ژ
جفاكى ەھرى ھاتىيە فەگۇھاستن بۇ جفاكىن دىزىيە موسلمان.

2-4- دىزىيە بىا بوهرىيىن خورافى يىن ئايىنى و مەزھەبى ب رىكا دىزىيەكرنا
مەزھەبى (شىعەي) يەتق دناڧ ئىسلامىدا: ئەف تەۋەرە رى دىزىيەكرنا ھندەك بىر و
بۇچوون و بنەمايىن ئايىنى يىن مەزھەبى (شىعەي) ى بۇخۇدەگرىت، ب ئەگەرى
ۋورزاندىن و بارەكى دەروونى يى تايەت بەرمەرە ئەوان بىر و كرىارىن ئەفنى رىيازى،
كۆ بەردەوام و ب گشتى د ھۇزاتىن ئەفنى دىوانىدا د ھندەك ھۇزاتاندا دىاردىبەت:

خۇلى سەر

بى ئۇلى گەر دخوازى، گەلەك باش تو بزانى
خۇ بکە ھشكە شىعە، بگەپىن ناڧ ئىرانى
دراڧ كومكە ب ملھىب، ھەر ۋەكى بانگى مازى
خوارن و فەخوارن، ھەرۋەكى كەر ل خانى
...

نك وان دىانەت ئەۋە، شىنى و سىنگ قوتانە
بەر سىنگا دىن دىزىن، رۇندك رى ئاڧ و كانى
كەم ب سەرەيت خۇلۇلە كەفتىنە پى خورافات
بەيتەشەنە و ھىچ نەزان، كور لى دكەن شقانى
دەرازىنىكىت ئىمامان ماچ بکەن، ئەۋ تەقۋايە؟
داخاۋا ژى بخازن، شىفا و رزق و ئىمانى
مەلا دىبىزە گورگن كەفتىنە كەڧلى بەرخان
چىرۆك و خەون و فالك روىكىشكرىيە نىھانى
دەردى گرانم سىغە، تەقلید و ئىجتىھادان
لەعنەت ل سى خەلىفان ب ئەشكر و نىھانى
عائىشە ھەر نەرسە، ھالى د دەستىان چىيە؟!
ھزار لەعنەت ب فىلسەك دكەن ل پاك رەۋانى
مەزھەبا وان من خواند ل فەقە و شەرىع و تەفسىر
ل سەر ئەساسەك نىيە، ل سەر بەفرىيە خانى
...

قورئان رى ۋەك قەشەرى بكانە شەرىع و تەفسىر

ژ دل ئىمانا بىنىت ب تەناسخا رەۋانى
(د.م.خ.م، ل 130 - 131)

د ئەفنى ھۇزاتىدا ھۇزاتان ل دويف باھەتق دىزىيە رىياز و رەۋتا مەزھەبى، دىزىيەكا
زىدە و بىز بەرامبەرى مەزھەبى (شىعەي) يى دەردىپەت و ب رىيازەكا تى كىياسى د
ئايىنى ئىسلامى د دانىت، كۆ ب تىن ل دويف بەرژەۋەندى يىن تايەت و سنووردارىن

پارههستیت و ب کارهکی پيس و نهگونجای ل دويف پيشهري ن ئايینی و جفاکی ل فهلم ددهت، ب بهلگهفه دههلمینیت کارهکی هؤسا ب ئەفی شیوهی نینه و نه بوویه، بهلکو ئەفه چیکرینی هندهک کهسان ل دويف بهرژوهه دنیا ئهوان یا که سوکی، دژهریا ئهوی ژلانی ئایینی و جفاکی پیکشهیه و ههر دوو پيشهري ن ئهوان دکهته بنه ما بۆ سهلماندنا بۆچوون و هزر و پهياما خۆ، چونکی ب دیتنا ئهوی چ یاسا و شهريعت ب ئەفی رهنگی پیکههێ ژنی نیشان نادن و دقیت مافین ژنان د شهريعتین جیاوازا دههسته پاراستن، ژهرکو کارلینکی دناقهرا یاسا و شهريعتی ل دويف کهتواری کارتیکر نهکا مهزن دکهته سهر دهسته بهرکرن و چهوانیا مسۆگه رکنا مافی ژنان، لهوړا و هسا دیاردکته کو نایب ب ئەفی شیوهی سهردهری لکهل ژنی بههسته کړن و پیدقیه ئەف دیاردهیه بههسته بهرکرن.

دژهریا باومرین خورانی پین ئایینی و مهزههیی ب ریکا بارودوخ و کواداین دهرونی پین ب هیز، کو دهرتهنجامی زولم زۆرداریا دهرمنی بهرامبهر میلله تیه:

د ئەفی تهوهریدا دژهریکرن ب ئەگهري ئهوان زۆرداری و ستهم و نه داپهروهریان پهیدا بووین، ئەوین دهرمنی کوردان ب گشتی و ب تابهتی رژیئا (سهدام) ی ل عیراقي بهرامبهری کوردان ئەنجامداین، لهوما دینین ئەف دژهریکرنا د ئهوان هۆزاین سالی ن ههفتیاندا ب تنی ب رهنگهکی ئاشکرا و کاریگه دیاردیت:

دخوین ئەم نانی کولانا

مه باده وئ ل سهر دهستی، د دهستی دی ژی قورئانه
 کهتینه حالهکی بهستی، نه مه ئۆله نه ئیمان
 نه چووینه دیر و میحرانی، مه مزگهفت سۆت و بهربات کر
 مه چاف دیرا کلیسای، مه ریهه پیره مۆغانه
 مه ئیسلامی ب نانکه دا د بازارئ مهزادی دا
 مه دا دهست ژارهکی کوردا، مشهخت بوو خانهویرانه
 چ قورئان و ئیمان ههردوو فرۆتن، دا ب ئهرزانی
 مه دا دهیکا شههیدی کورد، نه وی خاوهند و سهمیانه
 مه پشت دایه بهههشتا زهر، مه دۆزه بۆ خۆ هه لگرت و
 جیرانین گهل ستهمکاران، هه قالی دیو و شهیتانه
 (د.م.خ.م، ل 360)

د ئەفان چهند دیرین هۆزانی دا هۆزانی دژهریکرناخۆ بهرامبهر ئایینی ئیسلامی ب ئەگهري نه دادی و زولم و زۆرداریا رژیئا به عس و دهسه لاندارین ئهوی سهردهمی پین عیراقي کو ههفسیه لکهل گهلی کورد ددهته دیارکرن و ئەف ژان و ئیشین دژوار د دهروونیدا ب هیزهکا دژوار و کاریگه بهرجهسته بوویه و گههشتیه ئاستهکی بلند، لهوړا داخوازا نازادیا ژاینی و رزگار بوونی بۆ میللهتی خۆ دکهت، کو ب نافی ئایینی ئیسلامی هاتینه نازاردان و کوشتن و دهبره کړن، چونکی ئەفه ژ کار و کربارین ئەهریمن و کهسین خرابه ئهوی دژی مروڤايقهتی و نازادیا ژایننه و پهحمی ب چ کهیان نابهن و کهسین ئایین و ئیمان فرۆشن، ههروهسا ل دويف بهرژوهه دینین خۆ پین کهسوکی و تابهت بریار ل سهر چارهئیس و پاشه پۆژا گه لان ددهن.

مه ئیسلامهک درست ئیتن، نه رووکیش

وهه کوردۆ ب سۆز و سووند و پهیمان
 ل ریکا راست بچین و بۆ خودا کهین
 مه ئاگایهک نه بیست ژ ئۆلی به دکار
 نه مووسا و نه عیسیای بهربه لا کهین

یان چاوا ئه و دژیتن، ب نان و خان و مانه؟
 بیژه لکیش وهلاته دا ئەم هه می لئ پرسین؟
 ناف دهله تیت ئەجته بی؟ ل ناف دهشت وچیا نه
 گه لهک فه ره بسینین، کا چاوا ئه و ژیایه؟
 خارن و بهرگی چیه؟ بۆچی ل مه نیانه؟
 ...

کهسی ب زدی شیعان، سهر پاک، سهر بری کهت
 حوکم بکهت ب قورئان، به لاقبکهت ئەمانه
 برا تو باش بزانه (حه دیس) دهربارئ مه هدی
 هه می درۆ، فی شالن، ده ستکاری شیعه یانه
 هه چی (حه دیسی) هاتی دهربارئ مامی (مه هدی)
 تیکدا درۆنه گه لهک، بۆختان و ب به هانه
 نه شیی حه دیسهک تنی بی بی پاک و خاوین
 سه نه د و بی گری بیت، به بی تیتال و تانه
 نه سهر دیاره نه بن وهکی په نگه کی ئالۆز
 لناف ده حل و کناری، کورت و دریز و پانه
 (د.م.خ.م، ل 283 - 284)

ئەف رهنگی دژهریا ئایینی ب ریا دژهریکرنا مهزههیی (شیعی) ی وهکی ریا زهکا ئایینی ئیسلامی جیاوازه ژ ههردوو هۆزاین بهری نوکه، چونکی ل ئەقیری هۆزاشان بابهتهکی تابهت و ههستیار د نازرینیت، ئەو ژی هاتنا (محمد مهدی) یه، کو ب بۆچوونا ئهوی چ راستی بۆ هاتنا ئهوی نینه و ب بابهتهکی ب بنه ما د دانیت، ئەف پشتر استیا هۆزاشانی ل دور بابهتی پشتی ئهوی یهکی دهیت ده می بۆ دیاروو ئەفه ل دويف بۆچوون و باومرین شیعیانه و راستیه کا ئایینی بۆ نینه و ئەو فهرموده پین دهرباری (محمد مهدی) هاتین ب بنیاد و نه راستن. بیکومان ئەف ههستا نه ریتی و ب ئومیدی ب ئەگهري هه بوونا دپه نه کی خراب دهرباری ئەفی ریا ئایینی د مه می و دهروونی هۆزاشانیدا بوویه و پالده رهکی باش بوویه بۆ رهنگرن و نیشان دانا بابهتی.

نه ئەو شوو کړن و ژینه

ل فی موعه و سیغه ناچم
 نه ئۆل و ئایین و دینه
 کیه کو بیتنه مه میدام
 بیژیت نیف زینا نینه
 ب فی سیغی من باورنه
 نیکاح نینه، فهیت کره
 دشیم بیژم زینا کره
 چ فهتوایهک رهش و شینه
 نیکاح نینه و ته لاق کانی
 بئیره دهرسی قورئانی
 چ تشتهک نینه ئەوسانی
 حه دیسی هه ی ژی مردینه

(د.م.خ.م، ل 296)

بیکومان ده می ئەف دژهریا ئایینی د ههردوو قالی ئایینی و جفاکیا بیت دی بهیز بیت، کو هۆزاشان د ئەفان چهند دیرین هۆزانی دا بهرامبهر دیاردهیا (نیکاحی) د

بشۆين دەستان ژ رەفتارى كەچ و خار
 ژ مرگەفت و كلىساي خۇ جودا كەين
 ...
 شەل و شەپكان پيوشين ئەم نە تەرتۆر
 و يان چەفپە و عەگالان لاپەلا كەين
 نە پاياخ و نە جيبە و يانى كورتەك
 نە پەنتور و سەرى خۇ بەر ھەوا كەين
 ۋەرە بئزە: چ سوودەك مە ژوان ديت؟
 ھەتا كەنگى دى تەقلیدى كەرا كەين!؟

ئەم كوردەوارين، چارۆگە نافی
 پەچەى بسۆزە ب ناگرى دل
 چارۆكى بەردە، پەرچەم و نافی
 تو نەبە دىلى پەچە و عەبارەش
 رەوشتى خەلكە، خۇ نىخە دافی
 بزى ئەنى كىل، نە ۋەكى ژووزى
 كوفىنى كەچ كە سەر بسكە خافی
 ۋەسا جوانى ب كورتەك و فيستان
 خۇش بالاپوشن، بەژنا زرافنى

بەسە ژارى بەسە ھاوار و گازند
 ۋەرن كارەك ژىو مللەت خوييا كەين
 بگەرىپىن سەرفىراز و زفت و رزگار
 ل ۋى چاخى دشىن كارى رەوا كەين
 مە ئىسلامەك درست قىتىن، نە رووكىش
 چ ئىسلامە ۋەكى سەدام و شا كەين!؟...
 (د.م.خ.م، ل 490 - 491)

بەس بزى كۆرە ل پاشى خانى
 دونيى بىينە، ھەلىينە چافنى
 كەفنبەپەستى بلانى بەس بيت
 ۋەرە لگەل من بۇ گەشت ورافنى
 ۋەرە لگەل من ناف باغ وگەشتى
 زوو خۇ خلاسكە ژ بەند ويافنى
 ھەتا ئەز و تو بۇ مللەت خۇ
 شوول كەين ب پاكى ۋەھردەم وگافنى
 (د.م.خ.م: 498 - 499)

ھۆزاشان ل ئەقبرى گەھەك ب ھىزىر و كارىگەرتر بەردەوامىيى ددەتە دژبەرىيا خۇ يا
 ئايىنى بەرامبەر ئايىنى ئىسلامى ب ئەگەرى زولم و ستەمىن رژنيا بەسى ل عىراقى
 ب شىۋەپەكى راستەوخۇ نافی (سەدام) ى دەھنىت ۋەكى كەس و تاۋانبارى ئىككى د
 ھژمىزىت بۇ ئەنجامدانا تاۋان و سزايىن گەلى كورد، دىسان ئايىنى ئىسلامى رىكەك
 بوۋپە بۇ ئەنجامدان ئەۋان كار و كرايان، لەوما دژبەرىياخۇ ب رەھنى ل دور ئەۋان
 كارىن خراب و كرىت ب نافی ئايىنى ئىسلامى ددەتە دياركن، ۋەسا دياردكەت كو
 ناپت ئايىن بىتتە دلپەقەپەك بۇ ئەفان كرايان و پىدقپىيە ب دروستى يەما و ئەركىن
 ئايىنى بېننە ئەنجامدان دوبر ژ سنوورى بەرتەگىن رەگەزپەرسىتيا نەتەۋەپى. بىگومان
 ئەف چەندە پىشتى كۆمقەبوونا كوداين دەروونى يىن ھىز د دل و دەروونىدا پەيدا بوۋپە
 و ۋەگرى د ئازرىت داكو بگەقتە بن بارى ئەۋان كودانان.

د ئەقى تەۋەرىدا جياواز ژ ھەرسى تەۋەرىن بەرى ھۆزاشان ب رەنگەكى جياوازتر د
 نىزىتە بابەقى و دژبەرىياخۇ بەرامبەر ئايىنى ئىسلامى نىشانددەت، كو ئەۋرى ب رىكا
 نىشاندانا دژبەرىيا ئايىنى و دژبەرىكارنا تىتالين جفاكى عەرىپى، ب شىۋەپەكى گىشتى
 دزى رەگەزپەرسىتيا عەربانە كو ب رىيا سەپاندانا تىتالين خۇ يىن جفاكى ب نافی ئايىنى
 ئىسلامى ۋەكى پۇشىنا جلۇبەرگان ژ ئەۋان رى (پەچە - نىقاب) ھ، چونكى ب دىتنا
 نافرى جلۇبەرگىن ژىن كورد د نەپەرتدا ب سەروپەر و دروستى و پىدقنى ناكەت ل
 دويف تىتالين نەتەۋەپىن دىتر پچىن و ئەۋ (پەچە) بخۇ د قورئانى و ئايىنى ئىسلامىدا
 ھەبوونا خۇ نىنە، بەلكو ب رىيا كارىگەرىيا جفاكى عەرىپى بۇ نەتەۋەپىن دىترى نە
 عەرب و موسلمان ھاتىپە فەگھاستن، ھەر ژبەرىندى پىشنىاردكەت پىدقپىيە ئەف
 راستىيە بېتتە زەلالكرن بۇ تاكىن كورد و نەتەۋەپىن دىترى نە عەرب، كەۋاتە ل دويف
 پىشەر و بھاپىن جفاكى و نەتەۋەپى ئەف دژبەرىيا ئايىنى ھاتىپە نىشاندان.

ل دىۋاھىكىن سەرچەمى رىزە و پلەبا بكارھىنانا بابەتىن دژبەرىيا باۋەرىپىن خورافى يىن
 ئايىنى و مەزھەپى د ھۆزائىن ئەقى دىۋاندا ب رىكا خىشتى ل خورائى ھاتىنە نىشاندان:

4-4- دژبەرىيا باۋەرىپىن خورافى يىن ئايىنى و مەزھەپى ب رىكا نىشاندانا دژبەرىكارنا
 تىتالين جفاكى عەرىپى، كو دەرتەنجامى رەگەزپەرسىتيا عەربانە بەرامبەر مىللەت كورد:
 ئەف بابەقى دژبەرتىيى ب رەنگەكى كىمتر دياردېت، ئەفە ئەۋى چەندى دگەھىنىت
 كو ھۆزاشان نافرى ب گىشتى و ب تاىپەتى د ئەقى دىۋاندا ب كارىگەرىيا كىمتر
 دىتتە ب بەراورد دگەل رەنگ و بابەتىن دىترى دژبەرىپى، لەوما ل دويف دويشچوونا
 د ئەقى دىۋاندا مە ب تى ئىك ھۆزان دىت كو گرئىدى ئەقى بابەقى بيت، ئەۋرى
 ھۆزانا (پەچە)پە:

پەچە

پەچەى ھەلىينە، چارۆكى پافنى

ژ	سەرچەمى ژمارەيا ھۆزانان	ژمارەيا ھۆزانان	نافی ھۆزانان	بابەقى دژبەرىيا باۋەرىپىن خورافى يىن ئايىنى و مەزھەپى	پىژا %	پلە
1	13	6	(ناف شرىنا من، بۇ سووسن و ھەلال، ئۆل، دىن و قەومىيەت، ب دىنى چوۋىنە بن دىنى، تەلقىن ب زمانى دزا)	دژبەرىيا باۋەرىپىن خورافى يىن ئايىنى و مەزھەپى ب رەنگەكى كارىگەر و راستەوخۇب رىيا دژبەرىكارنا ئەۋان ھزرىن شاش ئەۋىن ل دور تىكەھىشتنا ئايىنى ئىسلامى ب تاىپەتى يىن ھەين	46%	1

2	31%	دژه ریا باوه رییڤن خورانی یڤن ئایینی و مهزه بی ب ریکا دژه ریکرنا مهزه بی (شیعی) یه تی دناف ئیسلامیدا	(خولی سهر، بهسه، رۆژا ته ئاڤا بوو، مشهخت زی گهل وان دچیت، نه نهو شووکردن و ژینه)	4	2
3	15%	دژه ریا باوه رییڤن خورانی یڤن ئایینی و مهزه بی ب ریکا بارودوخ و کودانین دهروونی یڤن ب هیز	(دخوین ئەم نانی کولانا، مه ئیسلامهک درست فیتین، نه رووکیش)	2	3
4	8%	دژه ریا باوه رییڤن خورانی یڤن ئایینی و مهزه بی ب ریکا نیشاندانا دژه ریکرنا تینالین جفاکی عه ربی	(په چه)	1	4

حبيب الله، جمال(2013)، دروازی شیعر ناسین، ج1، نارین بۆ چاپ و بلاوکردنهوه، ههولێر.
 هممه، پهخشان ساڤر(2012)، رهمز له شیعی هاوچهرخ کوردی کرمانجی خواری کوردستان 1970- 1991، چاپخانهی حاجی هاشم، له بلاوکاره کانی نهکادیایی کوردی، ههولێر.

خانکی، کوفان(2011)، ئوسان سه بری و ئالییهک ژ سه ربورا وی یا نه ده بی، چاپخانه ی حاجی هاشم، ههولێر.

خه زنه دار، مارف(1984)، له باهت میژووی نه ده بی کوردی یه وه، چاپخانه یا (المؤسسة العراقية للدراسه و الاعلان)، به غدا.

سه راج، عه بدوللا(2008)، با له هونه ر بگه ی، چاپخانه یا خان، دهوک.

کریم، نازاد عبدالواحد(1995)، نوێکردنه وه له شیعی کوردی دا دوا ی جهنگی جیهانی یه که م، نامه یا ماسته ری، زانکۆ یا (ابن رشد)، به غدا.

که ری، نازاد عه بدولواحد(2004)، سو سیؤلۆژیای شیعی کوردی، نامه یا دکتراین، زانکۆ یا سه لاهه دین، ههولێر.

هیاجنه، محمود سلیم محمد(2003)، الخطاب الدینی فی الشعر العباسی الی نهایه القرن الرابع الهجری، جامعه یرموک، کلیه الاداب، آرید.

نامه یی، عه بدوللا یاسین(2006)، هوزانا ئایینی د به ره می پهرتوین هه کارید، که نه کادی، ژ(4)، ههولێر، ل 149.

خلیل و حسن، کامران ابراهیم وشفان قاسم(2021)، وروژاندنا ره گه زیه رستانه د گوتارا نه ته وه یا مه لا خه لیل مشه ختیدا، ک:زانکۆ یا دهوک، ژ(2)، په ربه ندا(24)، زانکۆ یا دهوک، دهوک، ل 158 - 162.

غه فووری، شورش(2010)، خورافات سه نگی سه بووری مرو فی ناعه قلاتی، رۆژنامه ی ههولێر، ژ(33)، ل 11.

غه فووری، شورش(2010)، نه فسانه و خورافات له روانگی فه لسه فییه وه، رۆژنامه ی ههولێر، ژ(36)، ل 7- 8.

مشه ختی و مشه ختی، نه وزاد مه لا خه لیل و کامه ران ئیبراهیم(2012)، دیوانا مه لا خه لیل مشه ختی، به رگی ئیکتی، ج1، چاپخانه یا خان، ده زگه می سپیریز، دهوک.

بدوی، عبدالرحمن(1993)، من تاریخ الاحلاد فی الإسلام، دار سینا، القاهره.

سیجال، روبرت ایه(2014)، الخرافه، ت:طنطاوی، محمد سعد، ط1، مؤسسه هندوا ی للتعلیم و الثقافه، القاهره.

الطباطبائی، محمد حسین(-----)، المیزان فی تفسیر القرآن، ج1، منشورات جاعه المدرسین فی الحوزه العلمیه، مدینه قم.

القنسی، نوری حمودی(1979)، الأديب الملتزم، دار الحریه للطباعه، بغداد.

مجنوب، عبدالعالی(2015)، فصول فی شعر المحدث، دار المجد، فاس.

5. نه نجام

1. هوزانین نهوی یڤن ئایینی پتر هه شیارکنا جفاکیه ل دور نشتی شاش دئایینیدا، نه کو دژه ریا باوه رییڤن خورانی یڤن ئایینی و مهزه بی ب خوه، کو ب ریکا هه سته کا خودی هاتیه نیشاندان و نهف هه سته خودیه و ده ربین ژ بارودوخ و کودانین جفاکی دکهت.

2. دژه ریا باوه رییڤن خورانی یڤن ئایینی و مهزه بی ب رهنگه کنی کاریگه ر و راسته وخۆب ریا دژه ریکرنا نه وان هزرین شاش نهوین ل دور تیکه هه شتتا ئایینی ئیسلامی ب تابه تی یڤن هه ی، هوزاشان به هرا پتیریا جاران ل دویف بۆچوون و هزرین ئاری نه ژادی دژه ریا نه ته وه بی عه رب دکهت، کو هه رده م به هانه یا ئایینی ئیسلامی سته م ل میله ه تی کورد کره و نه فی چه ندی ب کریتترین ره فتار ل قه له م ده ده ت.

3. دژه ریا باوه رییڤن خورانی یڤن ئایینی و مهزه بی ب ریکا دژه ریکرنا مهزه بی (شیعی) یه تی دناف ئیسلامیدا، ب رهنگه کنی راسته وخۆ دژی بۆچوون و هزرین تابه تی یڤن شیعیانه ده ربه ریه (رۆژا عاشورا، باه تین ب شویدانی نیکاح)...هتد)، کو مه به سته سه ره کییا هوزاشانی شکاندن و بی به ارکنا میژوو و تینالین شیعی و شیعیه تیه.

4. دژه ریا باوه رییڤن خورانی یڤن ئایینی و مهزه بی ب ریکا بارودوخ و کودانین دهروونی یڤن ب هیز، کو ده ره نه نجامی زولم زۆرداریا دوژمی به رامبه ر میله تیه، بریتیه ژ دژه ریکرنا سیاسهت و کرپارین رژفا به عس و ده سه لاتدار و به رپرستین عیراقی یڤن نهوی سه رده می، کا چه نده سته م و زۆردار بووینه به رامبه ر گه لئ کورد.

5. دژه ریا باوه رییڤن خورانی یڤن ئایینی و مهزه بی ب ریکا نیشاندانا دژه ریکرنا تینالین جفاکی عه ربی، ب شیوه یه کنی گشتی دژی ره گه زیه رستیا عه ربانه و ئارمانج ئی نه ته وه بی عه ربه، کو بی جیاوازی هه می نه ته وه بی عه رب وه کی ئیک تیندا پشکاران.

سه رچاوه کان

ئه لماجدی، خه زه ل(2007)، عه قلی شیعی، وه رگیزان: عه بدولوته لب عه بدوللا، سلیمان.

نامه یی، عه بدوللا یاسین عه ل(2005)، هوزاره وی به رگری له به ره می چه ند شاعریکی کرمانجی سه روودا 1939 - 1970، کۆری زانیاری کوردستان، ههولێر.

ممتحن، حسن علی (1370). نهضت شعوبیه جنبش ملی ایرانیان در برابر خلافت اموی و عباسی، شرکت سهامی، تهران.

Bush, J. A. (2017). An offer of pleasure: Islam, poetry, and the ethics of religious difference in a Kurdish home. *American Ethnologist*, 44(3).

Chamanara, B. (2013). An investigation into the Kurdish genre of the *Shāhnāma* and its religious dimensions. *Journal of Persianate Studies*, 6(1-2).

Hassanpour, A., Sheyholislami, J., & Skutnabb-Kangas, T. (2012). Introduction. *Kurdish: Linguicide, resistance and hope*. *International Journal of the Sociology of Language*, 2012(217).